

УДК 378.124
DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-13

О.С. ВЕРІТОВА,

*аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ПОТОКІВ ЕМОЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті подано систему цілеспрямованої підготовки викладачів вищої школи до розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Виокремлено зміст, форми і методи професійної підготовки педагога вищої школи в умовах емоційно забарвленого контекстного освітнього середовища, володіння і застосування яких викладачем вищої школи забезпечить фасилітацію потоків емоційної інформації у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Показано, що забезпечення процесу створення і передавання потоків емоційної інформації у вищій школі передбачає спеціальну підготовку викладачів до організації емоційно насиченої пізнавальної діяльності майбутніх педагогів вищої школи. Така пізнавальна діяльність магістрантів вважається наслідком постановлення і **керуваного розв'язання складних інтелектуальних завдань проблемного характеру**. Доведено, що зміст підготовки викладачів спецдисциплін складали знайомство з поняттями «інтелект» і «емоційний інтелект», вивчення моделей емоційного інтелекту, змісту і послідовності організації проектної діяльності студентів, у ході якої може бути задіяно всі механізми функціонування емоційного інтелекту. Дієвою формою ефективної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін до розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи стало проведення тренінгу «Роль емоцій в діяльності викладача». Розглянуто форми і методи професійної підготовки педагога вищої школи. Особливу увагу приділено академічній діяльності викладача, організації квазіпрофесійної діяльності студентів та їх навчально-професійній діяльності. Реалізацію форм квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності пропонується вирішувати в рамках вивчення професійно орієнтованих дисциплін шляхом моделювання цілісного предметного і соціального змісту діяльності викладача вищої школи, під час якого засвоєння досвіду застосування теоретичних знань здійснюється в ході розв'язання модельованих навчально-педагогічних ситуацій.

Основні напрями продовження дослідження ми вбачаємо в експериментальній апробації розроблених методичних основ забезпечення фасилітації потоків емоційної інформації у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Ключові слова: фасилітація, викладач вищої школи, емоційний інтелект, контекстне навчання.

В статье представлена система целенаправленной подготовки преподавателей высшей школы к развитию эмоционального интеллекта будущих преподавателей в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин. Выделены содержание, формы и методы профессиональной подготовки педагога высшей школы в условиях эмоционально окрашенного контекстного насыщения образовательной среды. Показано, что владение и применение данных методов обеспечит фасилитацию потоков эмоциональной информации и детонирует процесс развития эмоционального интеллекта будущих педагогов высшей школы.

Показано, что обеспечение процесса создания и передачи потоков эмоциональной информации в высшей школе предусматривает специальную подготовку преподавателей к организации эмоционально насыщенной познавательной деятельности будущих педагогов высшей школы. Такая

познавательная деятельность магистрантов считается следствием постановки и управляемого решения сложных интеллектуальных задач проблемного характера. Доказана необходимость включения в содержание подготовки преподавателей спецдисциплин, **дающих возможность знакомства с понятиями «интеллект» и «эмоциональный интеллект»**, изучение моделей эмоционального интеллекта, содержания и последовательности организации проектной деятельности студентов, в ходе которой могут быть задействованы все механизмы функционирования эмоционального интеллекта. Действенной формой эффективной подготовки преподавателей профессионально ориентированных дисциплин к развитию эмоционального интеллекта будущих педагогов высшей школы стало проведение тренинга «Роль эмоций в деятельности преподавателя». Особое внимание уделено академической деятельности преподавателя, организации квазипрофессиональной деятельности студентов и их учебно-профессиональной деятельности. Реализацию задачи по квазипрофессиональной и учебно-педагогической деятельности предлагается решать в рамках изучения профессионально ориентированных дисциплин путем моделирования целостного предметного и социального содержания деятельности преподавателя высшей школы, во время которого усвоение **опыта применения** теоретических знаний осуществляется в ходе решения моделируемых учебно-педагогических ситуаций. Основные направления продолжения исследования мы видим в экспериментальной апробации разработанных методических основ обеспечения фасилитации потоков эмоциональной информации в процессе развития эмоционального интеллекта будущих педагогов высшей школы.

Ключевые слова: фасилитация, преподаватель высшей школы, эмоциональный интеллект, контекстное обучение.

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої освіти спостерігається зміна функцій викладача вищої школи, насамперед, зростання значення фасилітативної складової викладацької діяльності. Ці тенденції викликають дедалі більше зростання потреби в педагогах вищої школи, здатних якісно забезпечити професійне стимулювання інтелектуальної та емоційної активності студентів. За таких умов на передній план професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи виходить формування добре розвинутого емоційного інтелекту – якості, яка дедалі більше стає предметом дослідження фахівців гуманітарного профілю: філософів, психологів, соціологів (Г. Гарднер, Д. Гоулман, С. Дерев'янка, В. Зарицька, Є. Ільїн, Дж. Майєр, Е. Носенко, А. Чеботар та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження ми спиралися на результати численних розвідок, присвячених підготовці викладача вищої школи, (О. Гура, І. Дичківська, О. Крисанова, С. Ніколаєнко, Л. Подимова, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Сущенко, Т. Сущенко, А. Хуторської, О. Шапран, та ін.), праці А. Литвина та О. Мацюк, які виокремили відправні точки організації навчально-виховного процесу у контексті умов ефективного здійснення професійної підготовки [6]. Особливе значення в аспекті проблеми фасилітації потоків емоційної інформації у педагогічній діяльності викладачів вищої школи мали праці, присвячені емоційному інтелекту. Ґрунтуючись на дослідженнях І. Андрєєвої [1], С. Дерев'янка [3] та Б. Лемберга [5], визначимо емоційний інтелект як здатність ідентифікувати, використовувати, розуміти емоції і керувати ними; здатність, яка дозволяє знизити стрес, навчитися ефективного спілкування, подолання перешкод і розв'язання конфліктів. Таке розуміння емоційного інтелекту спирається на класичні праці Р. Бар-Она, Д. Гоулмана, Дж. Меєра, П. Селовея, Д. Карузо. Розкриттю особливостей розвитку емоційного інтелекту у фахівців гуманітарних професій присвячено праці С. Дерев'янка, В. Димань, А. Дудолодової, М. Журавльової, В. Зарицької, О. Милославської, О. Нечипорук та інших фахівців психологічної та педагогічної науки. Комплекс цих досліджень дозволив окреслити методологічні проблеми визначення феномену емоційного інтелекту та намітити можливості його операціоналізації на конкретно-наукових рівнях методології. Проте у педагогічному дискурсі проблема фасилітації потоків емоційної інформації на цей час вивчена недостатньо.

Метою статті є розроблення методичних основ забезпечення фасилітації потоків емоційної інформації у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Завдання дослідження: 1) розробити систему цілеспрямованої підготовки викладачів вищої школи до розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін; 2) виокремити зміст, форми і методи професійної підготовки педагога вищої школи в умовах емоційно забарвленого контекстного освітнього середовища, володіння і застосування яких викладачем вищої школи забез-

печить фасилітацію потоків емоційної інформації у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Процес професійної підготовки майбутнього педагога вищої школи, орієнтований на розвиток емоційного інтелекту, ґрунтується на сприйнятті і засвоєнні магістрантом досвіду навчальної групи (та викладачів, що працюють з нею), об'єднаної спільною метою (здобуття професії), орієнтаціями, освітніми проблемами і спільною комунікацією. Сприятий і засвоєний досвід є багатограним, але він обов'язково має містити прояви емоційної виразності, чутливості, емоційного контролю. За сприятливих умов цей досвід трансформується в індивідуально-життєву форму, у рамках самоідентифікації відбувається емоційна самоідентифікація, яка виявляється в набутті здатності до емоційної виразності, чутливості, емоційного контролю.

Наш досвід дослідження проблеми розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи виявив необхідність цілеспрямованої підготовки викладачів до такої діяльності. Така підготовка забезпечується проведенням спеціальних семінарів та тренінгів, на яких розглядаються діяльність викладача як фасилітатора, способи створення і передавання потоків емоційної інформації, організація навчальної і самостійної роботи магістрантів з розвитку емоційного інтелекту під час вивчення навчальної дисципліни, прийоми активації як фасилітації, так і інгібіції. Ці феномени згідно з дослідженнями Р. Заєнса найбільш явно виявляються попарно під час розв'язання складних інтелектуальних завдань. Отже, забезпечення процесу створення і передавання потоків емоційної інформації у вищій школі передбачає спеціальну підготовку викладачів до організації емоційно насиченої пізнавальної діяльності майбутніх педагогів вищої школи. Емоційно насичена пізнавальна діяльність магістрантів є наслідком постановлення і керування розв'язання складних інтелектуальних завдань проблемного характеру.

Згідно з концепцією дослідження у процесі підготовки викладачів до організації і проведення фахового навчання майбутніх педагогів вищої школи, пов'язаного з розвитком їхнього емоційного інтелекту, було застосовано системно-діяльнісний підхід. Його застосування передбачає такий спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів вищої школи, за якого вони є не пасивними «приймачами» інформації, а самі активно беруть участь у навчальному процесі. Системно-діяльнісний підхід породжує багато різних способів організації процесу навчання. Крім мотивації, необхідно щоб магістрант брав активну участь у навчальному процесі. У зв'язку з цим наголошуємо на зміні діяльності викладачів спецдисциплін: від трансляторів знань до організаторів спільної діяльності магістрантів, фасилітаторів, консультантів з метою формування у майбутніх педагогів вищої школи педагогічних здібностей та проектування майбутньої професійної діяльності студентів. Викладач як фасилітатор формує і розвиває у магістрантів мотивацію і рефлексію. Особливі якості викладача-фасилітатора, такі як атрактивність, толерантність і асертивність, дозволяють створити необхідні умови для професійного саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації майбутніх педагогів вищої школи.

Зміст підготовки викладачів спецдисциплін складали: знайомство з поняттями «інтелект» і «емоційний інтелект», вивчення моделей емоційного інтелекту Дж. Мейєра, П. Селовея, Д. Карузо, Р. Бар-Она; Д. Гоулмана [1]. Викладачам повідомлялося, як пов'язані між собою емоційний інтелект і емоційна компетентність, вивчалися ознаки діяльності фасилітатора, який поєднує в собі керівника, лідера та учасника навчального процесу. Наголошувалося на необхідності емпатійної взаємодії з учасниками навчального процесу, відкритого вираження своїх емоцій. У зміст підготовки викладачів входило також вивчення поняття «інгібіція» та його змістовий зв'язок з діяльністю фасилітатора, прийоми подолання інгібіції, різноманітних пізнавальних бар'єрів. Вивчалися зміст і послідовність організації проектної діяльності студентів, у ході якої можуть бути задіяні всі три механізми функціонування емоційного інтелекту:

- 1) спільна постановка дослідного завдання;
- 2) виокремлення поля дослідження (виділення головного; формулювання запитань і завдань; формування комплексу запитань);
- 3) організація полеміки.

Дієвою формою ефективної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін до розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи було проведення тренінгу «Роль емоцій в діяльності викладача». У процесі обговорення розглядаються при-

йомі, запропоновані групою дослідників на чолі з С. Кейнером, які дозволяють викладачу виконувати роль фасилітатора [4].

1. Повага до різних стилів спілкування.
2. Перефразування думки (даємо зрозуміти, що почули, підтверджуємо право на думку).
3. Розпитування (уточнення) – прояснення суті, допомога учаснику у висловлюванні ідеї.
4. Стекінг (організація висловлювання по черзі за наявності кількох бажаних).
5. Трекінг – відслідковування декількох ліній обговорення – розгалуження ідей.
6. Підбадьорювання (У кого ще є приклади? Хто ще бажає поділитися?).
7. Урівноваження (напряму дискусії часто задається першими декількома людьми, фасилітатор допомагає *розширити дискусію* – чи є інші погляди на це питання?).
8. Визнання почуттів та емоцій (я розумію, що ви гніваєтесь...).
9. Прийняття (будь-яка точка зору має право на існування, визнати існування різних думок без переходу на будь-який бік).
10. Емпатія (спроба уявити себе на місці іншої людини).
11. Пошук точок перетину (коли поляризується дискусія треба знайти щось спільне, щось неочевидне, проте об'єднуюче).
12. Підбивання підсумків (резюме та узагальнення, перефразування, назва своїми словами усього, що було).

Ми навели 12 прийомів. У книзі їх 18, і цей список можна продовжити.

Стосовно емоційно забарвленого контекстного середовища розглядалися форми і методи професійної підготовки педагога вищої школи. Особливу увагу було приділено академічній діяльності викладача, організації квазіпрофесійної діяльності студентів та їх навчально-професійній діяльності.

В академічній діяльності викладача аналізувалися види лекцій (за А. Вербицьким [2]), які можна застосовувати під час академічного навчання: інформаційна, проблемна, лекція удвох, лекція прес-конференція, лекція із заздалегідь запланованими помилками. Стосовно розвитку емоційного інтелекту особливе місце займають проблемна лекція та лекція із заздалегідь запланованими помилками. Саме вони сприяють емоційній наповненості навчального процесу, подоланню пізнавальних бар'єрів і вирішенню проблеми інгібіції. Тобто навіть навчання академічного типу створює умови для розвитку емоційного інтелекту.

Особливістю застосування контекстного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи є значно звужений порівняно з бакалавратом період академічної діяльності. Він розпочинається і закінчується в першому семестрі, і вже в першому семестрі розпочинається квазіпрофесійне навчання. Це пов'язано з високим рівнем підготовки магістрантів, їхньою потенційною здатністю до здійснення цієї діяльності.

Реалізацію форм квазіпрофесійної діяльності пропонується вирішувати в рамках професійно орієнтованих дисциплін шляхом моделювання цілісного предметного і соціального змісту діяльності викладача вищої школи, під час якого засвоєння досвіду застосування теоретичних знань здійснюється в ході розв'язання модельованих навчально-педагогічних ситуацій, що забезпечує трансформацію засвоєних знань у професійно значущі вміння та здатності, дає зразки педагогічної етики, гуманістичної орієнтації освітнього процесу, креативності професійно-практичної діяльності майбутнього педагога вищої школи. [7]

Відомо, що найважливішою умовою формування будь-якого вміння як провідного компонента компетентності, зокрема, і в професійній діяльності, є включення його в практично значущу діяльність, у структурі якої це вміння займає провідне місце, тому моделювання окремих елементів освітнього процесу будується з урахуванням того, при виконанні якої педагогічної функції яскравіше виявляється те чи інше методичне вміння. Наприклад, під час вивчення дисципліни «Основи педагогічної майстерності» магістранти беруть участь у моделюванні фрагментів лекції або семінарського заняття. Тому в процесі теоретичної підготовки викладач повідомляє вимоги до змісту і структури лекції, керування роботою студентів, лекторських даних, результативності лекції. У процесі реалізації фрагменту лекції звертається увага на такі аспекти.

Зміст лекції: науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, світоглядна сторона, наявність методичних питань, правильне їх трактування. Активізація мислення шляхом висунення проблемних питань і розв'язання суперечностей в ході лекції. Висвітлен-

ня історії питання, показ різних концепцій, зв'язок з практикою. Лекція і підручник: викладається матеріал, якого немає в підручнику, чи переказується підручник; чи роз'яснюються особливо важкі питання; чи даються завдання опрацювати ту чи іншу частину матеріалу самостійно за підручником. Зв'язок з попереднім і подальшим матеріалом, внутрішньопредметні, міжпредметні зв'язки.

Методика читання лекцій: чітка структура лекції і логіка викладення. Наявність–відсутність плану, слідування йому. Повідомлення про літературу до лекції (коли, градація літератури). Доступність і роз'яснення нових термінів і понять. Доказовість і аргументованість. Виділення головних думок і висновків. Використання прийомів закріплення: повторення, питання на перевірку уваги, засвоєння; підбивання підсумків наприкінці розглядання питання, всієї лекції. Використання наочних посібників, засобів мультимедіа. Застосування лектором опорних матеріалів: текст, конспект, презентація, окремі записи, читання без опорних матеріалів.

Керування роботою студентів: вимога конспектувати і контроль за виконанням. Навчання студентів методики запису і допомога в цьому: темп, повільний темп, повтор, паузи, креслення графіків і схем. Перегляд конспектів: по ходу лекції, після або на семінарських і практичних заняттях. Використання прийомів підтримання уваги – риторичні питання, жарти, ораторські прийоми. Дозвіл ставити питання (коли і в якій формі).

Лекторські дані: знання предмета, емоційність, голос, дикція, ораторська майстерність, культура мови, зовнішній вигляд, вміння встановити контакт.

Результативність лекції: інформаційна цінність, активність студентів, виховний аспект, досягнення дидактичних цілей.

Ці ж вимоги стають еталонними під час проведення асистентської практики.

Засобами управління, за допомогою яких викладач направляє, регулює і контролює квазіпрофесійну і навчально-професійну діяльність студентів, є способи і прийоми проектування освітнього процесу. Структура засобів управління в рамках професійно орієнтованих дисциплін, містить низку компонентів.

– Навчальна програма дисципліни, структура якої традиційна і містить: цілі і завдання дисципліни, перелік професійних компетентностей і відповідні їм результати навчання; зміст курсу, навчально-тематичне планування лекцій, семінарських занять, самостійної роботи студентів; заходи щодо контролю і рейтингові бали за окремі види робіт; перелік необхідної літератури та інформаційні ресурси.

– Навчально-методичний комплекс дисципліни: тексти лекцій, методичні рекомендації до організації самостійної роботи магістрантів; екзаменаційні питання (питання на залік); завдання для поточного контролю; карта забезпечення навчальною літературою.

– Контролюючим засобом управління є індивідуальний методичний портфель студента, який містить всі продукти, отримані в результаті здійснення квазіпрофесійної та навчально-професійної діяльності, що супроводжуються різними видами виконаних рефлексивних завдань. Усі ці матеріали мають яскраво виражений практичний характер, цінність і значущість, успішно застосовуються студентами в ході педагогічної практики та реальної професійної діяльності.

Висновки та основні напрями подальшого дослідження. Забезпечення процесу створення і передавання потоків емоційної інформації у вищій школі передбачає спеціальну підготовку викладачів до організації емоційно насиченої пізнавальної діяльності майбутніх педагогів вищої школи. Така пізнавальна діяльність магістрантів є наслідком постановки і керованого розв'язання складних інтелектуальних завдань проблемного характеру. Зміст підготовки викладачів спецдисциплін складала: знайомство з поняттями «інтелект» і «емоційний інтелект»; вивчення моделей емоційного інтелекту, змісту і послідовності організації проектної діяльності студентів, у ході якої може бути задіяно всі механізми функціонування емоційного інтелекту. Дієвою формою ефективної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін до розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи було проведення тренінгу «Роль емоцій в діяльності викладача». Стосовно емоційно забарвленого контекстного середовища розглядалися форми і методи професійної підготовки педагога вищої школи. Особливу увагу було приділено академічній діяльності викладача, організації квазіпрофесійної діяльності студентів та їх навчально-професійній діяльності.

Реалізацію форм квазіпрофесійної на навчально-професійної діяльності пропонується вирішувати в рамках вивчення професійно орієнтованих дисциплін шляхом моделювання цілісного предметного і соціального змісту діяльності викладача вищої школи, під час якого за-своєння досвіду застосування теоретичних знань здійснюється в ході вирішення модельованих навчально-педагогічних ситуацій.

Основні напрями подальшого дослідження ми бачимо в експериментальній апробації розроблених методичних основ забезпечення фасилітації потоків емоційної інформації у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів вищої школи.

Список використаної літератури

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологи / И.Н. Андреева. – Новополюк : ПГУ, 2011. – 388 с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991.
3. Дерев'янюк С.П. Складові емоційного інтелекту та їх значення в процесі соціально-психологічної адаптації студентів / С.П. Дерев'янюк // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки. Вип. 41. Т. 1. – Чернігів, 2006. – С. 87–89.
4. Кейнер С. Руководство фасилитатора. Как привести группу к принятию совместного решения / С. Кейнер и др. – М.: Издательство Дмитрия Лазарева, 2015. – 328 с.
5. Лемберг Б. Эмоциональный интеллект: как разум общается с чувствами / Б. Лемберг. – СПб.: Вектор, 2013. – 192 с.
6. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» / А. Литвин, О. Мацейко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 4. – С. 43–63.
7. Фрицко Ж.С. Квазіпрофесіональна діяльність при підготовці майбутніх учителів в умовах педагогічного коледжа [Електронний ресурс] / Ж.С. Фрицко // Інтернет-журнал «Эйдос». – 2007. – 30 вересня. – Режим доступу: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-24.htm>